Indledning

Tænk, hvis sproget ikke var et vindue, vi så verden igennem, men en krop vi bevægede os med. Så ville kommunikation ikke være afsendelse af signaler, men bevægelser. Tænk, hvis mennesket ikke var en logisk operator, men en stor fantastisk sprogmave, der fødte billeder i en lind strøm. Tænk, hvis vi bare ikke kunne lade være med at blive svangre med billeder, fordi vi havde en ubehjælpelig trang til at sætte ting sammen. Så måtte vi kalde det menneskeligt at føde billeder med sprogets krop. Og tænk, hvis begrænsningen kun lå i denne krops stive led. Så ville gymnaster udføre de mest fantastiske fødsler. Og hvis det stadig var menneskeligt at være fornuftig, så måtte vi kalde fornuften for fantastisk og fantasien for fornuftig.

... hvor fantastisk, at det er sådan.

Den menneskelige verden er en forstået livsverden. Derfor må man starte med forståelsen, hvis man vil undersøge, hvordan verden er. Giver man sig til at undersøge forståelsen, støder man på metaforen. Denne bog handler om metaforen og dens betydning for verden via forståelsen. Den anskuer ikke metaforen æstetisk, men erkendelsesteoretisk, og handler derfor ikke om de poetiske metaforer, men om dagligsprogets 'slidte' metaforer. Bogen er interesseret i, hvordan dagligdagens metaforer, som vi knap nok lægger mærke til, virker ind på vores udlægning og omgang med verden. Hvordan virker metaforen, og hvad er det for metaforer, vi forstår verden igennem?

Jeg har delt disse spørgsmål og med dem bogen op i tre dele:

Første del: *At* og *hvorledes* vi forstår gennem metaforer.

Anden del: *Hvordan* metaforerne er organiserede, og *hvordan* de virker.

Tredje del: *Hvilke* metaforer vi i vores kultur forstår verden igennem.

Første del, *Fantasiens fostre og fornuftens fødsler*, handler om,

hvorledes mennesket erkender. Der tages afstand fra den opfattelse, at fornuft og erkendelse fungerer og bør fungere uden fantasiens indblanding. Herefter bringes den opfattelse på banen, at forestillingsevnen er et vilkår for fornuften, forståelsen og erkendelsen, og at de dermed ikke kan føde deres udlægninger af verden uden brug af billeder. For fornuftens fødsler, som for alle andre fødsler, gælder, at de er blodige, beskidte og uperfekte, men at accepten af disse omstændigheder gør dem smukkere. Når det således er udgangspunktet, *at* fantasien er med i forståelsen, kan der funderes over, *hvorledes* den er det. Der argumenteres for det første for, at fantasien spiller med i kategoriseringens grænsedragning, der gør et mere-eller-mindre til et enten-eller. For det andet, og det er her metaforen kommer ind, argumenteres der via Lakoff & Johnsons metaforteori for, at det især er ved at flytte strukturer fra et mere håndterbart område til et mindre håndterbart område, at mennesket forstår sig på sin verden. Med andre ord: Vi skaber og udlægger vores livsverden ved at hente mening et sted fra og overføre den på et andet. Denne transport af struktur kaldes 'metafor', og det er en pointe, at den ikke kun foregår på et sprogligt plan, men også på et tanke- og handlingsmæssigt plan. Metaforer er også noget, vi gør ting med.

Anden del, *Metaforen som ordensmagt*, drejer synsvinklen i forhold til første del. Når vores forståelsesapparat opererer gennem metaforer, hvilken betydning har det så, at sproget og mere generelt kulturen, er fyldt af metaforer, der har indlejret sig i dem, og nu ikke længere betragtes som metaforer. Når man bevæger sig i det sociale felt – dvs. gør noget eller taler – må man forholde sig til de billeder, der allerede ligger der. Ofte vil man artikulere de 'slidte' metaforer og dermed reproducere de sædvanlige udlægninger af verden. For så vidt sproget kan synes lige så vant som kroppen og lige så naturlig at artikulere, så kan man glemme, at sproget er der, og at det har en bestemt form, der gør nogle artikulationer mulige og udelukker andre. Der overvejes derfor, hvad det vil sige at udlægge, ikke mindst at udlægge metaforisk: Hvad gør metaforen? Og hvad gør den ved menneskers forståelse? Andel del er således en række refleksioner over sandhed, kultur og begrebernes magt, for så vidt mennesket opererer igennem metaforer.

Tredje del, *Case studies*, er den mest konkrete del. Den tager tre udlægningsmåder op, som er karakteristiske for vores kultur. For det første behandles ressourcegørelsen af verden, mennesket, kunsten, naturen, demokratiet, samfundet, ungdommen osv. For det andet behandles den tendens, vi har til at omgås kvalitative fænomener kvantitativt, og i det hele taget, som Galilei siger, at opfatte universet som en bog, der er skrevet i matematikkens sprog. For det tredje problematiseres begrebet 'at have' som udtryk for det 'at være', hvilket kædes sammen med den stivning af processer, som ord generelt synes at bevirke. Alle tre case studies behandler i tråd med det foregående udlægningen som metaforisk og metaforen som udlægning. At forstå sig på verden er at skabe verden, og derfor kan man studere vores kulturelle livsverden gennem en analyse af, hvordan vi forstår den. Det er, hvad tredje del forsøger at gøre, samtidig med at den har det heuristiske formål at demonstrere, hvordan man kan fortsætte metaforanalysen på andre områder.

Fire begreber kræver en forklaring, inden man giver sig i kast med bogen:

Fantasi: Begrebet bruges i betydningen forestillingsevne eller indbildningskraft. Hvis man ved indbildning forstår billeder, der printes ind i bevidstheden, og hvis man ved forestilling forstår noget, man stiller op foran et publikum, og dertil føjer de to ord 'evne' og 'kraft', så rummer dette meget godt, hvad der skal forstås ved fantasi. Begrebet anvendes polemisk i forhold til det traditionelle vestlige fornuftsbegreb, der gerne vil anerkende forestillingsevnen, så længe den holder sig til matematisk abstraktion, men ikke vil vide af den, når den producerer metaforer.

Metafor: Begrebet forstås nogenlunde i overensstemmelse med det græske begreb 'Μεταφορα' (metafora), der betyder en overførsel fra noget til noget andet. Det, der overføres ved metaforen, er struktur og dermed mening. Det er dog vigtigt at holde sig to ting for øje med dette begreb: For det første betyder denne overførsel ikke blot en overførsel af mening, men en forandring af både det, der overføres, og det, der overføres til. Heri ligger metaforens kreative aspekt. For det andet betyder det – igen i modsætning til den vestlige tradition – at metaforen ikke blot er noget sprogligt, men er strukturer, som vi taler, tænker og handler igennem. Når det

hovedsageligt er den sproglige metafor, der behandles i denne bog, er det fordi den rummer det mest eksplicitte metaforiske udtryk.

Metafysik: Også dette begreb bruges anderledes, end det sædvanligvis bliver brugt i Danmark. Idet jeg afviser at tale om en forståelsesuafhængig verden, forstår jeg ved metafysik en forståelse af, hvordan verden grundlæggende er skruet sammen. Når jeg siger, at en metafor ved sin overførsel kan "bære metafysik med sig", betyder det, at den bærer en opfattelse af verdens grundelementer og sammensætning med sig.

Rationalitet: Begrebet er tilsvarende pluralistisk: Det forstås ikke som fornuft*en*, idet der kan eksistere flere rationaliteter på samme tid. Metaforen bærer som regel også rationalitet med sig, og hermed mener jeg opfattelser af, hvad der er muligt, hvad der er fornuftigt, og hvad der bør gøres. Rationalitet er i min forståelse knyttet sammen med logik og moral.

Hvorfor nu anvende disse begreber i en anden betydning end de anvendes normalt? Fordi der foretages et grundlæggende opgør med den vestlige tanketradition på et ontologisk og epistemologisk plan. Når man nægter at gå ind på den metafysik, at mennesket er isoleret fra verden, når man nægter at tale om en forståelsesuafhængig verden, og når man mener, at menneskets forståelse spiller afgørende ind på menneskets livsverden, så må man omdefinere begreber. For begreber er ladet med metafysik, og opgøret er metafysisk såvel som epistemologisk. Man må – tør jeg sige det – opfinde nye metaforer, for de gamle narrer os til at tro noget andet. Således står vi over for det dobbelte opgør, ikke bare at måtte kæmpe mod en hel tradition, men også mod selve det redskab, vi kæmper med: Sproget. Sprogets metafysik fortæller os hele tiden, at det, vi siger, ikke passer.

Det er i loyalitet over for en af denne bogs grundlæggende teser – at form og indhold ikke kan adskilles – at alle citater er gengivet på både originalsproget og på dansk. At oversætte er at frembringe en ny tekst af den gamle, og kun denne dobbelte gengivelse kan samtidig give følelsen af fadertekstens berøring og modersmålets nærvær. Alle oversættelser er mine, og kan kun drages mig til ansvar.

Når denne bog skriver sig op imod en tradition, skriver den sig samtidig ind i en tradition. Den starter ikke nogen ny retning, men den anvender sin indsigt. Jeg tror ikke, at nogen ville skrive en bog, hvis ikke de havde et håb om at kunne forandre verden. Enhver beskrivelse, hvor nøgtern, objektiv og deskriptiv den end prætenderer at være, har altid en motivation i noget, et håb om at vise noget for at kunne gøre noget.

Denne bog er ingen undtagelse; den har mindst to underliggende motivationer. For det første mener den, at forandring er godt en gang imellem. Derfor vil den pege på de slidte metaforer for at undgå den blinde repetition af de gældende mønstre, som den anser for værdiløs i sig selv. Gentagelse og stabilitet er godt, især hvis man har valgt sig nogle brugbare metaforer, men alt for megen uovervejet gentagelse fører til, at mere og mere bliver ensartet. Her er det godt med nye kreationer en gang imellem, der viser, at det hjemmevante også blot er konstruktioner, og hverken naturlighed eller selvfølgelighed. At ville skabe nye metaforer er dog ikke bare at give sig til at tale på nye måder. Kreationen kræver indsigt i begrænsningerne, og begrænsningerne er her begrebernes konstitution og sammenhæng samt kulturens forventninger til meningsfuld kommunikation. Det er disse begrænsninger, denne bog vil pege på, for derved at åbne for kreationen. Men at ændre sproget er, som Otto Neurath måtte sande, lige så svært som at bygge en båd om på åbent hav: Man må kunne sejle imens.

Appellen til kreationen hænger sammen med den anden underliggende motivation: Monokultur er noget, man bør undgå, polykultur er noget, man bør fremme. De tre case studies viser, hvor faren kunne ligge. Opmærksomheden på de dominerende metaforer er nødvendig for at kunne undvige eller modvirke denne fare. Produktionen af nye metaforer, der spiller på de gamle, synes at være en af de bedste strategier mod en monokultur.

At få øje på metaforens magt kræver, at man drejer sit syn mod begreberne, og mere specifikt, sproget. Det drejer sig først og fremmest om at forstå, at begreberne ikke er neutrale, og at sproget ikke er et gennemsigtigt, gnidningsfrit, neutralt kommunikationsmedium. Når sproget for eksempel fortæller os, at "man kan sige det samme med andre ord", så påstår det noget om sig selv, som man

ikke skal tro på, nemlig at det er fraværende, eller i hvert fald ikke gør nogen forskel. Sproget opstiller en metafysik, der på samme tid er dets eget forsvindingsnummer. At analysere med metaforen er at tage tolderkasketten på og give sig til at se sproget efter for metafysik. Og her er de slidte metaforer de mest rutinerede smuglere af metafysik. Man skal ikke tro på sproget, når det siger, at form blot er form. Man skal holde fast i, at form også er indhold og betydning. Når først man har det in mente, så er der mange ting at bruge metaforanalysen til.

Man kan imidlertid ikke afskaffe en metafysik uden at introducere en ny. Jeg vil derfor introducere denne modmetafysik: Sproget må forstås som en krop, og udtryk må forstås som gestikulationer. At tale er lige så ubesværet som at række armen ud efter noget. Når man rækker ud, tænker man slet ikke på, hvad man gør – man gør det bare, fordi man er i rummet på en umiddelbar måde og håndterer situationen umiddelbart. Man mærker ikke de vaner, man har, og slet ikke de bevægelser, man ikke kan gøre. Det normale og det sociale har indlejret sig så grundigt, at det føles hjemligt: Man bøjer ordene lige så let som leddene. Man tænker ikke på, hvordan man kunne gøre ting anderledes, mere hensigtsmæssigt eller meget smukkere. Sådan er metaforens magt.